

Др Душан М. Савићевић
Филозофски факултет
Београд

UDK-37.034
Приказ дела
НВ.LVII.2.2008.
Примљен: 9. IV 2008.

САВРЕМЕНИ ПРОБЛЕМИ ДРУШТВЕНО-МОРАЛНОГ ВАСПИТАЊА

Др Босиљка Ђорђевић
Др Јован Ђорђевић

Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад 2007, стр. 175.

Историја науке и стварни живот пружају обиље доказа да стваралаштво и испољавање човекове интелектуалне енергије не припадају само генерацијама у првом реду људског живота. Стварању у различитим областима науке и уметности доприносе дају и појединци у одмаклим годинама, како је то говорио Коменски, на “заранку” живота. Познати психолог Леман (Lehman) то је документовао својим емпиријским истраживањима наводећи оне појединце чије се стваралаштво испољило и у позној старости. Такве истакнуте ствараоце сусрећемо и у нашем културном кругу. Они заслужују дивљење и дубоко уважавање. Повод за изречене мисли је и најновија студија др Босиљке Ђорђевић и др Јована Ђорђевића *Савремени проблеми друштвено-моралног васпитања*. Они су се често до сада јављали као коаутори значајних истраживања из области учења и васпитања и већ скоро шест деценија (заједно и појединачно) дају допринос српској педагошкој и психолошкој мисли. Сваки озбиљан аналитичар и објективни научни критичар (верујемо) оцениће да је тај допринос значајан и драгоцен.

Живимо у свету великих неизвесности и криза које су захватиле све области друштвеног и индивидуалног живота: економској, политичкој, културној, моралној, безбедносној, кризи установа и организација. Разуме се да та криза није могла да мимоиђе ни васпитање и образовање, његове установе и организације. Померила се филозофија образовања са снажним нагласком на когнитивној сфери, на припремању за ефикасно обављање функција које су потребне тржишту, при чему се запоставља (намерно или ненамерно)

васпитање целовите личности са свим потребним вредносним и моралним компонентама. Такво уско утилитаристичко схватање образовања и учења, уверени смо, водиће до једнодимензионалног човека окренутог себи и тржишту.

Студија Б. Ђорђевић и Ј. Ђорђевића скреће нашу пажњу од тако једностране филозофије образовања и упозорава стручњаке, друштвене установе, професионална удружења и одговорне грађане да се озбиљније позабаве проблемима друштвено-моралног васпитања деце и омладине. Они су јасно и успешно омеђили своју истраживачку област, а то је друштвено-морално васпитање деце и омладине у чијем средишту су вредности. Они се конзистентно у својој студији држе тог опредељења. У неколико занимљивих поглавља: Компоненте васпитања и њихова међузависност, Морал и други облици друштвене свести, Морално васпитање: суштина, циљ и задаци, Специфичност процеса моралног васпитања: пут од моралног сазнања до моралних ставова и понашања, Принципи моралног васпитања, Васпитно-образовни циљеви и друштвено-моралне вредности, Садржаји моралног васпитања, Модели моралног васпитања, Методе моралног васпитања, Психолошки прилази друштвеном и моралном васпитању деце и младих, Породица и друштвено-морално васпитање деце и младих, Школа и морално васпитање, Методологија истраживања и друштвено-морално васпитање, до односа између морала и религије. Из самог прегледа кључних проблема види се настојање аутора да задату тему обраде свестраније и целовитије. Основна њихова методолошка оријентација јесте историјско-компаративна. Из предузетих анализа јасно произилази да компарација није само метод њиховог научног сазнавања, већ је то и начин мишљења који долази до изражаја током читаве студије. Они критички оцењују доприносе појединих аутора из различитих друштвених и културних средина и с правом показују да се морал и моралне вредности разликују и зависе од филозофије, степена друштвено-економског развоја, културног контекста и степена доступности и демократичности образовања и учења. То говори о потреби диференцираног приступа друштвено-моралном васпитању и добром познавању и уважавању свих чинилаца који на њега утичу.

Анализирајући друштвено-морално васпитање, у студији се дотичу и општа питања васпитања и образовања и њихове класификације истичући да је потребно и значајно складно и уравнотежено третирање свих аспеката живота човека: друштвених и индивидуалних. То значи да се у теоријском погледу и практичној активности мора уважавати друштвена стварност и унутрашњи развој и личне особености и својства васпитаника. Досадашње поделе васпитања, поред одређених предности, имају и мањкавости јер настоји да се “подели оно што представља целину људске личности и

друштвене стварности која је образује” (стр. 11). Полазећи од тог става наглашава се међузависност васпитних компонената, истиче се њихово јединство које се само са теоријског нивоа могу издвојити.

Проблеми морала у овој студији не посматрају се изоловано, само са становишта васпитања, већ у тесној повезаности са другим облицима друштвене свести: филозофијом, науком, социологијом, правом, религијом, уметношћу и политиком. То чини проучавање морала веома сложеном облашћу. Тешко је издвојити друштвени развој од моралног развоја. Осим тога, у развоју друштва јављају се моралне противуречности да је (посебно код младих) потребно васпитање у моралном мишљењу, у развијању моралног суђења и доношења одлука. Посматрано са теоријског становишта, јавља се проблем разграничавања између друштвеног и индивидуалног морала. У практичном смислу јавља се проблем како да спољашњи друштвени захтеви постану субјективне норме понашања личности. Из моралног васпитања очекује се да произађе и морално понашање. То понашање, како се у студији истиче, налази се под утицајем бројних других фактора како организованих, тако и оних стихијне природе.

У односу на друге области васпитања, морално васпитање изражава бројне особености. Оне су производ противуречности између друштва и васпитних установа (школа), противуречности које долазе са брзим променама. Последица таквих противуречности је и обезвређивање друштвених и моралних вредности. Без обзира на спољне утицаје: економија, политика, идеологија, право, црква и религија, традиција и култура, породица и родитељи, потребна су знања о моралности као предуслов сваке моралне акције. Од знања се прелази на убеђење које усмерава вољу на одређене акције.

У теорији моралног васпитања формулисани су и практичним остварењима одређени принципи и правила. Они представљају (принципи) најопштије захтеве моралног понашања. Из принципа произилазе и правила која постају норме. У студији се норме одређују као конкретизовани морални принципи и истиче да је конкретизована активност најефикаснији пут прихватања моралних норми. За разумевање моралног васпитања посебно су значајни васпитно-морални циљеви и друштвено-моралне вредности. Циљеви васпитања као филозофска категорија траже педагошку разраду и конкретизацију. Аутори су у праву у тврдњи да циљеви произилазе из вредности које су друштвено значајне. На основу компаративних истраживања аутори су утврдили да је тешко наћи слагање о томе шта су вредности и које су од њих могу применити у васпитању и образовању. У професионалној литератури помињу се: једнакост, правна толеранција, слобода, просвећивање, мир (стр. 44). Постоје различите класификације

вредности међу којима су најчешће: терминалне и инструменталне вредности. Битна карактеристика вредности јесте њихова променљивост. Оне зависе од социјалне средине и положаја појединца у тој средини. Вредностима се придружују и идеали и они прожимају све сфере индивидуалног и социјалног бића и представљају суштину сваког моралног система. Поред указивања на различитост, аутори сматрају да су потребне одређене заједничке вредности чији ће циљ бити уважавање разлика, али и промовисање оног што је заједничко.

Морално васпитање, како га посматрају аутори ове студије, треба остваривати путем одређених и промишљено изабраних садржаја. На основу изабраних садржаја остварују се морални принципи, циљеви и задаци. У студији су издвојени и скицирани најзначајнија подручја садржаја: васпитање општих вредности, грађанско васпитање, патриотско васпитање, идејно-политичко васпитање, поштовање рада (стр. 58). Компонента садржаја сагледава се у историјској перспективи и димензијама развојности. За остваривање садржаја обликују се различити модели. У литератури се модели одређују као начини мишљења о процесима неговања, проценљивања и деловања у одређеним васпитним ситуацијама. У студији су, на компаративној основи, извршене анализа и процена постојећих модела. Утврђено је да се морално васпитање не односи само на питање наставе, већ се томе додаје и доживљено искуство, као и шира интересовања деце и младих.

Из садржаја произилазе и методе моралног васпитања. Дајући методама спољна и унутрашња обележја која подлежу логичким и психолошким захтевима, аутори сматрају да су методе у ужем смислу врста техника које користе наставници и ученици у процесу наставе и учења. Таква одредба метода као техника уобичајена је у стручној литератури, посебно у оној насталој у енглеском говорном подручју. Метода, истичу аутори ове студије, наглашава одређени начин рада. Свака метода има низ варијаната особених за поједине наставне садржаје. Методе моралног васпитања имају одређене специфичности. У ранијим поделама издвајане су следеће методе: убеђивање, вежбање, подстицање и кажњавање. Оваква класификација, сматрају аутори, подложна је критици. Аутори су темељно анализирали методе моралног васпитања и њихову суштину како се оне јављају у савременој литератури. С правом се констатује да ниједну методу не треба апсолутизовати јер ниједна метода није најбољи пут који одговара свим ученицима. Зато приликом њихове примене треба водити рачуна о следећим захтевима: општем циљу и задацима; дидактичко-методичком циљу наставног часа; природи, садржају наставне материје; узрасним особеностима; времену предвиђеном за поучавање и учење (стр. 78).

Потпуније је разрађена примена дискусије у моралном васпитању, посебно варијанта играње улога. Критички је обрађено више облика дискусије. Дискусија подразумева критичко испитивање мишљења, ставова и појмова. Још је Курт Левин (К. Lewin) у својим експерименталним истраживањима установио да дискусија више одговара мењању ставова и понашања у упоређивању са методом предавања. Зато аутори ове студије наглашавају да је дискусија посебно корисна за развијање способности критичког мишљења у процењивању идеја, разумевању појмова и развијању спретности при решавању наставних проблема. У праву су аутори ове студије да се посредством дискусије негује учешће ученика у расправама, негује способност да се искажу схватања, демократска социјална оријентација, чиме се они потпуније припремају за различите социјалне ситуације са којима ће се у животу сусретати. Такав приступ претпоставља и оспособљавање наставника за успешно вођење дискусије.

У студији су осветљени и психолошки прилази друштвено-моралном васпитању деце и младих. Истраживању тог феномена приступило се релативно касно. Анализа историјских извора указује на чињеницу да се на питање шта је моралност различито одговара. Те разлике изнедриле су различите теорије: теорија социјалног учења, теорија когнитивног развоја и психоаналитичка теорија. Брижљиво су анализирани доприноси појединих аутора у схватањима моралног развоја: Барнеса, Шаленбергера, Дјуија, Пијажеа, Колеберга. Упоређивани су резултати истраживања вршених међу ученицима и наставницима у низу земаља. Из тих анализа произилази да је морално васпитање деце и младих веома сложено и да зависи од низа фактора који се међусобно преплићу. Према ауторима, тако сложен феномен заснива се на четири основне компоненте: морална осетљивост, морално суђење, морална мотивација и морални карактер (стр. 105).

Када је реч о психолошким основама моралног васпитања, поред интелигенције, значајне су и друге димензије и особине личности као што су ставови, уверења, визије, спремност на сарадњу, општа честитост, достојанство и част ученика. Како се свуда у свету придаје све већи значај моралном васпитању деце и младих, испољава се и све већа разноврсност. Нема заједничких одговора које су то опште и универзалне вредности значајне за развијене земље, а које за земље у развоју, које вредности промовишу богате и велике земље. Често се чује да “моћне” земље кажу да се оне “боре” за своје вредности, али се не питају да ли такве вредности одговарају малим и сиромашним земљама. У таквим околностима веома је тешко обликовати циљеве и садржаје моралног васпитања. Питања која постављају аутори ове студије отварају просторе за интердисциплинарна истраживања моралног васпитања.

Под лупу теоријских и емпиријских истраживања аутори су ставили два значајна фактора моралног васпитања: породицу и школу. Они скрећу пажњу на улогу породице у друштвено-моралном васпитању. Промене о којима је било речи нису остале без утицаја и на породицу из простог разлога што породица дели судбину свог времена. У том контексту луцидно се анализирају тешкоће с којима се сусреће савремена породица, измењени оквири у којима деца расту и васпитавају се, указује се на измењени положај мајке у економском и социјалном животу земље. Нагласак се ставља на улогу родитеља, а не само мајке, у васпитању деце. У студији се анализирају емпиријска истраживања вршена у различитим социјалним срединама која су обухватила класну припадност, ниво образовања, градско и сеоско становиште и утицаје тих фактора на породични живот и васпитање деце. Аутори с правом постављају питања како ће се остваривати европске вредности ако се имају у виду велике економске, друштвене и културне прилике. Анализама је обухваћено друштвено-морално васпитање и у земљама транзиције. Ти процеси довели су до смањења услова за свестрани развој личности. Лична успешност и лична промоција почела је да преовлађује над вредностима које имају друштвени значај. Оправдана су указивања аутора на појаву лажних вредности, лажних идеала које ремете социјално-морално васпитање младих. Старе вредности не могу да функционишу, а нове нису јасно утврђене и дефинисане, што води до духовне дезоријентације (стр. 125). Настаје велико друштвено раслојавање, што збуњује родитеља и води до недоумица како васпитавати децу. Аутори с правом истичу да се мало говори о тамним странама друштвено-економских промена.

Када се ради о друштвено-моралном васпитању младих, очи су уперене у школу, и то из простог разлога што је школа у цивилизацијским менама увек била заинтересована за морално васпитање. Било би нереално очекивати да у нашем несигурном и неизвесном времену тражимо да школа преузме главну улогу и сву бригу за морално васпитање деце и младих. Потребан је интегративни приступ процесу моралног васпитања. То никако не значи да не треба указивати на слабости моралног васпитања које се спроводи унутар школа: апстрактност, дедуктивност, пасивност, ауторитарност, неадекватни избор садржаја итд. Аутори истичу да сврха читавог процеса моралног васпитања није само у познавању морала, већ и у стварању одређених практичних искустава на основу којих ће се научити начела и вредности које су потребне за живот у заједници (стр. 144).

У осветљавању друштвено-моралног васпитања деце и младих аутори нису заобишли ни истраживачку методологију, што је за будуће истраживаче од посебног значаја. Описана је и извршена категоризација

методологије истраживања. Оне су глобално подељене на две групе: теоријске и емпиријске, са осветљавањем њихових предности и недостатака. Битан је захтев обједињавања теоријских и емпиријских истраживања. У истраживању друштвено-моралног васпитања користе се углавном оне методе које се користе и у другим друштвеним наукама. На тај начин обогаћују се садржаји и поступци у истраживању и отвара перспектива за његову интердисциплинарност. То ће учврстити валидност и релевантност будућих истраживања.

Аутори су у студији анализирали однос између морала и религије. Стручњаци имају различите приступе религији, па из тих разлика произилазе и различите њене дефиниције. Аутори истичу да је везивање морала за религију увек било повезано са низом тешкоћа. Важне су анализе које се односе на наставу религије. Они праве јасну дистинкцију између наставе о религији и религиозне наставе. У првом случају ради се о поукама о религији, а у другом случају о поукама из религије (стр. 162). Према схватањима аутора, за поучавање о религији потребни су одговарајући наставни програми. Они се залажу за увођење новог наставног програма: *религија и њен значај*. Дате су и тематске целине које би обухватио такав програм. Тиме су аутори дали битан допринос решавању једног актуелног проблема школске праксе.

Студија др Босилке Ђорђевић и др Јована Ђорђевића *Савремени проблеми друштвено-моралног васпитања* представља значајан научни допринос педагошкој науци. Студија је методолошки добро утемељена и прати савремена научна кретања у различитим социјалним срединама. У њој су постављена бројна актуелна питања моралног васпитања која могу бити адекватне хипотезе за будућа истраживања. Студија је намењена не само истраживачима, већ одабрани примери и описивања праксе могу послужити и практичарима у решавању актуелних проблема моралног васпитања. Студија се одликује целовитим приступом, интердисциплинарним сагледавањем проблема, систематичним излагањем. Она отвара простор за дијалог научника и професионалаца у образовању и учењу не запостављајући ни родитеље и друге одговорне грађане ван васпитних установа.

Издавач заслужује признање за издавање ове студије.